

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI**

**BOSHLANG`ICH PROFESSIONAL TA`LIMNING
FAN DASTURI**

Fan dasturining nomi: Ona tili

Ajratilgan soat: 68

Toshkent – 2020

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKA XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI RESPUBLIKA
TA'LIM MARKAZI TOMONIDAN TASDIQLANGAN DASTUR ASOSIDA
ISHLAB CHIQLIGAN.**

Tuzuvchi: **M.Mavlonova** Chilonzor tumani 2-son kasb-hunar
maktabi ona tili va adabiyot fani
o`qituvchisi

Sh.Sultonova Shayhontohur tumani kasb-hunar maktabi
ona tili va adabiyot fani o`qituvchisi

Taqrizchilar: _____

1. O'quv dasturi umumiy talablari

Dastur nomi	Ona tili
Ajratilgan soat	68
Dasturning maqsadi	O'quvchilarda o'qish va mehnat jarayonida o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, jamoat joylarida turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikrini ifoda etadigan, og'zaki va yozma savodxonlik malakalariga ega bo'lgan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan - muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirish.
O'zlashtirish natijalari	<ol style="list-style-type: none"> 1.Sohaviy ilmiy- ommabop nutqni tushunadi, tinglangan matndagi asosiy axborotni ajratib oladi, ommaviy axborot vositalaridagi dolzarb axborotlar mazmunini, maqsadini idrok etadi, tinglab tushunadi; 2.Turli matndagi va jadvallardagi ma'lumotlardan kerakli bo'lgan detal, fikrni tushunadi, taqqoslaydi, ajrata oladi, umumlashtirib xulosalay oladi. 3.O'rganilgan matnni ketma-ketlikka amal qilgan holda og'zaki bayon qila oladi; 4.Tanish va notanish mavzularda muloqot boshlay oladi, muloqotni davom ettira oladi, mavzu mohiyatini ochuvchi, suhbatga aloqador savollar bera oladi. 5.Turli janrdagi matnlarni o'qib o'zi tushungan mazmunni tinglovchilarga gapirib bera oladi; 6.Mantiqiy, kreativ, ijodiy, tanqidiy fikrlaydi va fikrini yozma bayon qila oladi; 7.So'zlarning ko'chma ma'nosi, uslubiy xususiyatlari va atamalarini farqlay oladi, ulardan nutqda to'g'ri foydalana oladi. 8.So'z turkumlari, ularning otlashishi hamda uslubiy xususiyatlarini tushuna oladi va izohlay oladi.
Bilimlar	<ul style="list-style-type: none"> • Ko'rilgan lavhadagi asosiy axborot, voqea-hodisalarni, muloqot jarayonida o'ziga qaratilgan nutqni, yoki o'zgalarning o'zaro muloqot jarayoni – suhbat mohiyatini tasavvur qila oladi, eslaydi, tushunadi; • Nutqini ifodali va ravon, mazmunli va ta'sirchan ifoda eta oladi, leksik, grammatik va uslubiy me'yorlarga amal qiladi; • Berilgan topshiriq, ma'lumotni qanday ketma-ketlikda bajarish usulini og'zaki ifodalay oladi, berilgan grammatik tamoyil va ma'lumotlarni og'zaki bayon qila oladi; • Turli janrdagi tanish, notanish matnni tinish belgilariga amal qilgan holda ifodali, ravon o'qiy oladi; • Gazeta va jurnallarni, yozilgan reklama va e'lon, turli mavzulardagi broshuralarni, internet materiallarini, badiiy, ilmiy-ommabop, hamda rasmiy uslubda yozilgan matnlarni o'qib tushunadi; • Imlo, tinish belgilari va uslubiy qoidalarga amal qilgan holda ijodiy matnlar yarata oladi;

	<ul style="list-style-type: none"> • O'zbek tili leksikasining rivojlanishi, boyishi manbalarini izohlay oladi.
Ko'nikmalar	<ul style="list-style-type: none"> • Darslikda berilgan grammatik tamoyil va ma'lumotlarni, so'z, ibora va atama(termin)larni o'qib tushunadi; • Mantiqiy, kreativ, ijodiy, tanqidiy fikrlaydi va fikrini og'zaki bayon qila oladi; • Turli matndagi va jadvallardagi ma'lumotlardan kerakli bo'lgan detal, fikrni ajrata oladi, tushunadi, taqqoslaydi, fikrini umumlashtirib, og'zaki munosabat bildira oladi; • Berilgan grammatik tamoyil va ma'lumotlarni o'qib tushunadi; • Fikr ifodasida mantiqan izchillikka rioya qiladi, unda kirish va kiritmalar, ko'chirma gaplar, tilning ifoda vositalaridan foydalana oladi; • Ish qog'ozlarini yoza oladi; • So'z birikmasi, gap va uning grammatik belgilari, diologik nutq belgilari, gap bo'lagining tiplari, sodda va qo'shma gaplar maonodoshligini, sintaktik qurilmalarni, ko'chirma gap, matnning o'ziga xos xususiyatlarini farqlay oladi va muloqotda grammatik va sintaktik birliklardan o'rinli foydalana oladi.
O'quv rejasiga muvofiq bog'liq bo'lgan boshqa o'quv dasturining nomi	“Adabiyot” dasturi
O'qitishni tashkiliy shakli	N – Nazariy ta'lim; A – Amaliy ta'lim; NA – Nazariy va amaliy ta'lim birgalikda tashkil etiladi;
Dasturga qo'yilgan talab	Majburiy
O'qitish tili	Guruhda belgilangan o'qitish tili asosida
Baholash tartibi	Baholash bo'yicha amaldagi tartib asosida
O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash	Yozma, og'zaki, savol-javob, test, amaliy topshiriq

2. O'quv dastur mazmuni

№	Bo'limlar nomi	Jami soatlar taqsimoti		
		Jami	O'qitishni tashkiliy shakli	Mustaqil ta'lim
1	Til va ekoolam (kirish)	1	N,A	
2	Inson va e'tiqod (Yil boshida takrorlash)	4	N,A	1
3	Nutqning og'zaki shakli: ifoda va vosita	6	N,A	2
4	Nutqning yozma shakli: ifoda va vosita	6	N,A	2
5	Til va tafakkur	10	N,A	3
6	Tilning ifoda imkoniyatlari	10	N,A	3
7	Til va adabiyot (Kirish)	1	N,A	
8	Inson va huquq takrorlash	4	N,A	1
9	Nutqning og'zaki shakli: ifoda va vosita	10	N,A	3
10	Til va tafakkur	6	N,A	2
11	Tilning ifoda imkoniyatlari	10	N,A	3
Jami		68		21

I BO'LIM. TIL VA EKOOLAM KIRISH.

Olam va ekologiya tushunchalari. Nima uchun aynan "Ekoolam" so'zi qo'llanilgani haqida fikr yuritish.

"Til ekologiyasi". Muayyan tildagi leksik birliklarni sof holda saqlab qolish va ulardan to'g'ri foydalanish mavzusida olib borilayotgan izlanishlar to'g'risida suhbat. Suhbat orqali ushbu harakatning ahamiyatini tushuntirish.

Ekoolam bilan bog'liq fikrlarni ifodalash, va ma'lumotlarni olishda tilning ahamiyati.

Ekologiya bilan bog'liq maxsus so'zlar: "tabiat", "yer", "yerosti", "yerusti", "atmosfera" kabilar bilan tanishish.

"Mening hayotim va ekologik global muammolar" mavzusida tahliliy xarakterdagi matn yaratish.

Inson salomatligiga ekoolam ta'siri mavzusida guruh bo'lib bahsga kirishish.

Yozma shaklda xulosalar chiqarish va yechimlar taklif qilishga oid topshiriqlar.

II BO'LIM. INSON VA E'TIQOD TAKRORLASH

Takrorlash: qo'shma gap va uning turlari: bog'langan, ergashgan va bog'lovchisiz qo'shma gaplar. Ularda tinish belgilarini to'g'ri qo'llash.

Ko'chirma va o'zlashtirma gaplar, ko'chirma gaplarni o'zlashtirma gapga aylantirishga oid mashq va topshiriqlar.

Nutq uslublarining o'ziga xos jihatlari. Turli uslubdagi matnlarni farqlash mashqlari.

E'tiqod – insonni tutib turgan ichki ustun. **Ishonch, imon, maslak** tushunchalari. “Konstitutsiyamizning 31-moddasini bilasizmi?” mavzusida suhbat. “Ezgu e'tiqodga ko'ra yashamayotgan bo'lsangiz, yashayotganingiz kabi e'tiqod qila boshlaysiz!” mavzusida matn yozish.

Nima uchun e'tiqodli odamdan hayiqamiz?” matni bilan ishlash.

“E'tiqodga sadoqat” mavzusida har qanday vaziyatda ham e'tiqodida sobit insonlar haqida ma'lumot to'plash hamda taqdimot qilish. M.: “Men haqiqat uchun boshi ketsa “ih” deydigan yigitlardan emasman!” (Abdulla Qodiriy). “O'tda yoqmoqlik – inkor etmoqlik emas!” (Jordano Bruno).

III BO'LIM. NUTQNING OG'ZAKI SHAKLI: IFODA VA VOSITA

Adabiy tilning og'zaki shakli. Sizga fikr ifodalashning qaysi biri qulay? Fikr ifodalashda og'zaki nutqning imkoniyatlari va uning ta'sirchanligi nimalarga bog'liq ekanligi haqida suhbat. So'zlovchining nutq odobi.

Matn va lug'atlar ustida ishlash. Og'zaki nutqda gap bo'laklarining tartibi nima uchun qat'iy bo'lmaydi? “Og'zaki muloqot – tarbiya va madaniyatning belgisi sifatida” matni bilan ishlash.

Nutq texnikasi. Og'zaki nutqda urg'u va to'xtam. Ovozning balandlik darajasini bilish, undan foydalanish. Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishning ahamiyati. She'riy asar qanday o'qiladi? Til birliklari bilan ifodalab bo'lmaydigan turlicha fikriy munosabatlarni ifodalash usullari (Yuz va qo'l harakatlarining ahamiyati).

Matn va lug'atlar ustida ishlash: “Sen so'zla, men kimligingni aytaman” matni ustida ishlash, mavzu yuzasidan bahs-munozaraga kirishish.

Mustahkamlash darsi.

Og'zaki nutqni ifodalash shakllari: Monolog, uni ifodalash qoidalari. Bahs va suhbat – og'zaki nutqning ko'rinishi. Bahsga tayyorlanish. Suhbat odobi.

Matn va lug'atlar ustida ishlash: “Mashhur notiqlar ma'ruzaga qanday tayyorlanishgan?” matni ustida ishlash. “Telefonda so'zlashish odobi”

mavzusida suhbat. Dramatik asarlardan parchalar ijro etish orqali til vositalarining imkoniyatlari qanday yuzaga chiqishini tajribadan o'tkazish.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

IV BO'LIM. NUTQNING YOZMA SHAKLI: IFODA VA VOSITA

Adabiy tilning yozma shakli. (Esse, insho). Fikr ifodalashda yozma nutqning ahamiyati. Yozma nutq namunalarinig shakliy va mazmuniy jihatdan farqlari.

Qanday yozish kerak?

Fikrni yozma tarzda ifodalash qonun-qoidalari. Matn yaratishda yordam beruvchi unsurlar.

Ijodiy matn sarlavhasini qanday tanlash kerak? Esse, insho, yozish jarayonida qiziqarli sarlavha tanlay olish nimalarga xizmat qilishi.

Fikrni ifodalashda matn uchun eng muhim birliklarni tanlay olishga oid mashqlar.

Epigrafni to'g'ri tanlash, reja tuzishda ahamiyat berilishi kerak bo'lgan qoidalar.

Mustahkamlash darsi. **Matnning kirish, asosiy va xulosa qismini to'g'ri shakllantirish.** Fikrlarni shu qismga moslab ajratish.

Yozma nutqdan turli maqsadlarda foydalanish va bu maqsad yo'lida foydalaniladigan ifoda vositalarini saralay olish.

“Yozma manbalarning insoniyat taqdiridagi o‘rni” mavzusida guruhda bahs-munozara olib borish va shu asosida muhokama matni yaratish.

“Do‘stimga maktub”, “Salom, qadrdon kundalik!”, “Agar men bloger bo‘lsam” mavzularidan biri asosida ijodiy matn yaratish.

Yozma nutqda imlo qoidalariga to‘liq rioya etishning ahamiyati. Fikrni yozma tarzda ifodalash vaqtida izchillik, aniqlikka e‘tibor qaratish. Matnning mazmuniy qismlarini to‘g‘ri tartiblay olish.

Yozish uchun tanlangan mavzu yuzasidan material to‘play olish va ularni shaxsiy fikrlar bilan uyg‘unlashtirishning ahamiyati. Fikr isboti sifatida argumentlardan o‘rinli foydalana olish. Mavzuga mos, o‘zbek tilidagi maqol, matal, idiomalardan o‘rinli foydalanishga oid topshiriqlar.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

V BO‘LIM. TIL VA TAFAKKUR

Matn: shakl va mazmun. Matn turlari. Matnlarni turlarga ajratishning asoslari. Badiiy matn turlari(hikoya, she‘r, drabl, drama)ning shakliy va mazmuniy xususiyatlari.

Axborot matnlari(ilmiiy va ommabop maqola, yo‘riqnoma, grafik tasvir va jadvallar, tahliliy va tanqidiy matnlar, qiyoslash matnlari)ning shakliy va mazmuniy xususiyatlari.

“Menga qulayi shu” mavzusida taqdimot tayyorlash, unda gazeta va internet nashlaridagi maqolalarni solishtirish. Badiiy va axborot matnlarida til birliklarining qo‘llanishi.

Yozma va audio matn. Ularning o‘ziga xos xususiyatlari. Talaffuz va ohangning mazmunga ta’siri. Badiiy matnlarning yozma va audio shakllarini taqqoslash. Ma’nodagi o‘zgarishlar haqida fikr yuritish. Nimalar ma’noning o‘zgarishiga turtki bo‘lganini sharhlab berish topshirig‘i.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

Qanday o‘qish mumkin? O‘qish strategiyalari (eski bilimlarni qo‘llash, bashorat qilish, asosiy g‘oyani aniqlab olish, so‘roqlash, xulosalar chiqarish, tasavvur qilish, hamkorlikda o‘qish). “O‘qish va tushunish” ilmiy-ommabop matni bilan tanishish. Matnlarni o‘qishdagi yondashuvlar. O‘qish davomida tushunishga yordam beruvchi omillar.

“Til va tafakkurni nima bog‘lab turadi?” matni ustida ishlash.

“Noto‘g‘ri talaffuz qanday bo‘ladi?” matni bilan tanishish.

Audiomatni tinglayotganda nimalarga e‘tibor berish kerakligi, mazmunni tushunish uchun qanday usullardan foydalanish mumkinligi haqida suhbat.

Bunda nima deyilgan? Matn sarlavhasi matn haqida nimalarni ko‘rsatib bera olishi. Matnning asosiy g‘oyasini aniqlash. Matn mavzusi va g‘oyasini ochib berayotgan birliklarni aniqlash. “SEO (QTO) nima?” matni bilan tanishish, mashq va topshiriqlarni bajarish. Matnda qo‘llangan til birliklarining ma’no shakllanishidagi o‘rnini baholay olish. So‘zlarning o‘z va ko‘chma (matn ichida anglatayotgan) ma’nolarini aniqlashga oid mashq va topshiriqlar.

Qo‘shiqlar va kliplarning nomutanosibliigi mavzusida bahs yuritish. Tinglash jarayonida mazmunni tushunishga nimalar halal berishi haqida ma’lumot.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

VI BO‘LIM. TILNING IFODA IMKONIYATLARI

Nutq tovushlari jilosi. Soʻzning eng kichik qismi. Bir tovush orqali his-tuygʻular ifodasi. Soʻzning leksik maʼnosini oʻzgartiruvchi nutq tovushlari. Bir tovush bilan maʼno farqlanishi (paronimlar).

M, q, r, y, k, a, i, t, ch tovushlari yordamida yangi soʻz yasash bahsi orqali nutq tovushlarining ahamiyati haqida tushuncha hosil qilish. “Bir tovush maʼnosi” mashqi orqali “oʻ, a, o...” tovushlari ifodalagan maʼnolarni izohlash. Berilgan matndagi nuqtalar oʻrniga paronim soʻzlarning mosini qoʻyish.

Nutq ifodasida imo-ishoralarning oʻrni. His-hayajon ifodasi. Munosabat ifodasi. Ijtimoiy tarmoqlarda munosabat bildiruvchi “qiyofalar” (stikerlar). Ularni soʻzga almashtirish.

“Dahshat” hikoyasidan berilgan parcha orqali nutq ifodasida imo-ishoralarning oʻrni haqida tushuncha hosil qilish. Hayotiy misollar bilan fikrlarni dalillash, ijtimoiy tarmoqdagi munosabat bildiruvchi “qiyofalar” haqida bahslashish.

Soʻz – birinchi moʻjiza. Soʻzning maʼno va shakl munosabatlari. Sinonimlar, antonimlar, omonimlar.

Erkin Vohidovning “Soʻz latofati” asaridan olingan parchani oʻqish, undagi soʻz maʼnosi haqidagi maʼlumotni anglash, munosabat bildirish, oʻz qarashlarini bayon qilish.

Soʻzlarda maʼno koʻchishi. Bir maʼnolilik, koʻp maʼnolilik, oʻz maʼno, koʻchma maʼno.

Berilgan zamonaviy masaldagi maʼno nozikligini, kinoya, tagmaʼno, maʼno koʻchishini angʻlay olish. Shunday masallarga ogʻzaki misol keltirish, tagmaʼnosini muhokama qilish.

Oʻzbekning soʻzi qiziq. Oʻxshashlikka (metafora, vazifadoshlik), aloqadorlikka (metonimiya), qism va butun orqali ifodalashga (sinekdoxa) asoslangan maʼno koʻchish turlari.

Matndagi soʻzlarning maʼno koʻchish nozikliklarini ilgʻay olish, hayotiy misollar bilan dalillash, ulardagi maʼno koʻchishi nimaga asoslanganini izohlash.

Soʻz ham eskiradimi? Soʻzlarning eskirishi. Tarixiy soʻzlar. Eskirgan soʻzlar. Soʻzlarni eskirishdan asrash kerakmi? Qayta tugʻilgan eski soʻzlar.

Tarixiy mavzudagi matndan hozirda isteʼmolda boʻlmagan soʻzlarni aniqlash, ularning maʼnosini izohlash, hozirdagi muqobilini izlash va eskirgan soʻzlarni tasniflash.

“Hokim boʻlishni xohlayman” mavzusida matn yaratish, ulardagi soʻzlar xususiyatini izohlash.

Shevaga xos soʻzlar. Iboralar. Sheva nima? Lahja nima? Qayerning shevalari oʻrtasida mutanosiblik bor? Shevaga oid soʻzlarning soʻzlashuv uslubidagi ishtiroki. Iboralar – nutq bezagi. Nutqdagi faol iboralar. Iboralarning maʼnosini bilamizmi? Iboralarda subyektiv munosabatning ifodalanishi.

Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻotit-turk” asaridan berilgan turkiy qabilalar haqidagi parchani oʻqish. Shevalarning kelib chiqishi haqida bahslashish.

“Adabiy tilda gaplashaylik!” mashqi uchun telekanalarda efirga beriladigan boshlovchilari shevada gaplashadigan koʻrsatuvlarning beshligi roʻyxatini shakllantirish. Munosabat bildirish. Sheva oʻzbek tilining boyligi, lekin adabiy tilni ham sof saqlash shartligi haqida xulosa chiqarish.

Atamalar. Sof atamalar. Ilm-fan va kasb-hunarga oid atamalar.

“Nobel mukofoti haqida eshitganmiz-u...” matnidagi axborotni oʻrganish, matndan tashaqari bu mukofot haqidagi bilganlarini soʻzlab berish, matndagi atamalarni aniqlash.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

Inkorning shakllari. Bo‘lishsizlik shakli, yo‘q, emas so‘zlari, inkor yordamchisi, ohang orqali inkor qilish. Ko‘makchi fe‘lli so‘z qo‘shilmasiga inkor shaklining qo‘shilishi. Matnda ifodalangan inkor shakllarini aniqlash. Matndan anglashilgan fikrga munosabat bildirish. “Mening fikrim boshqacha” mavzusida yuqoridagi matnga raddiya yozish.

Ko‘plik shakli faqat ko‘plikni ifodalaydimi? Ko‘plikni ifodalash usullari. -lar ko‘plik shaklining uslubiy xususiyatlari. Ko‘plik, hurmat, kinoya, kuchaytirish, umumlashtirish ma’nolarining ifodalanishi.

She’riy matndan olingan parchadagi ilgari surilgan g‘oyani anglash, undagi badiiy go‘zallikni anglay olish. Asar badiiyatida ko‘plik shaklining ahamiyatini izohlash.

Kelishik va ko‘makchilarning qo‘llanishi. Kelishiklar. Ko‘makchilar. Kelishik va ko‘makchilarning ma’nodoshligi. Aniq ma’no, umumiy ma’no. Belgili, belgisiz va qisqargan ko‘rinish.

She’riy matnlarda kelishik shakllarining qo‘llanilishi. Berilgan matndagi kelishiklarni ko‘makchiga almashtirish va ma’no farqlanishini izohlashga oid mashq va topshiriqlar.

Shaxs-son va zamonning ifodalanishi. Shaxs-son shakli. Zamon shakli. Shaxs-son shaklining uslubiy vazifalari. Shaxs-son shakllarining uslubiy xoslanishi va nutqda turli ma’no ifodalashi.

Tog‘ay Murodning “Ot kishnagan oqshom” asaridan olingan parchada zamon va shaxs-son shakllarining ifodalanishi, uslubiy vazifalari haqida bahs yuritish. Yozuvchining ifoda uslubini tahlil qilish. Asar tiliga munosabat bildirish.

Subyektiv munosabat ifodalovchi shakllar. Ularning ot va sifat turkumlariga qo‘shilishi. Nutq ifodasida erkalash-kichraytirish shakllarining qo‘llanishi.

“Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasidan audiomatni tinglash, undagi subyektiv munosabat ifodalovchi shakllarni aniqlash. Asar obrazlarining nutqi orqali ularning fe‘l-atvorini tahlil qilish.

Mustahkamlash darsi

Davlat tilida ish yuritishni o‘rganamiz. E‘lon, tabriknoma, taklifnoma, tushuntirish xati, tarjimayi hol, ariza, tavsifnoma, tavsiyanoma, tilxat, dalolatnoma, ishonchnoma, yo‘riqnoma, shartnoma, buyruq, buyruqdan ko‘chirma.

Nazorat ishi va uning tahlili

Takrorlash darsi

VII BO‘LIM. TIL VA ADABIYOT

KIRISH.

“Har bir millatning dunyoda borlig‘ini ko‘rsatadurg‘on oyinayi hayoti til va adabiyotidir... . Til va adabiyot uyg‘unligi. Nodir Jonuzoqning “Yurak tilim” she’ri matni bilan ishlash.

Badiiy asar tili. Badiiy asar tili – obrazli til. Yozuvchining milliy til imkoniyatlarini kengaytirish, o‘zining his-kechinmalarini imkon qadar yorqin ifodalashda adabiy til me‘yorlaridan chekinishi. Personajlar nutqining o‘ziga xosligi.

“Men sevgan yozuvchi(shoir)ning badiiy topilmalari” mavzusida kichik tadqiqot olib borish va taqdimot tayyorlab namoyish etish.

VIII BO‘LIM. INSON VA HUQUQ

TAKRORLASH

10-sinfidagi bilimlarni takrorlash: fonetik vositalarning badiiy-estetik vazifasi. Matndan fono-grafik vositalarning uslubiy jilolarini topish mashqlari.

Leksik vositalarning bo‘yoqdorli. So‘zlar, iboralar, ko‘chimlarni topishga oid mashqlar ustida ishlash.

Morfologik vositalarning badiiy-estetik vazifasi. Matndan morfologik vositalarning uslubiy jilolalarini topish mashqlari.

Huquqiy atamalar. Huquqiy atamalarning o‘ziga xos belgilari. Insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomi haqida suhbat.

“O‘z huquqingizni bilasizmi?” mavzusida taqdimot tayyorlash va og‘zaki ifodalash mashqlari.

IX BO‘LIM. NUTQNING OG‘ZAKI SHAKLI: IFODA VA VOSITA

Og‘zaki madaniy nutqni shakllantiruvchi asosiy sifatlar. Og‘zaki nutqda adabiy til me‘yorlari.

Nutqning to‘g‘riligi: so‘z qo‘llash, talaffuz, so‘z yasalishi, morfologik, sintaktik me‘yorlar.

Nutqning aniqligi: tavsiflanayotgan voqelikni aniq bilgan holda so‘z tanlash va qo‘llash. Ma‘nodosh, shakldosh, zid ma‘noli so‘zlardan, ko‘chma ma‘nodagi so‘zlardan o‘rinli foydalanish.

E. Vohidovning “So‘z latofati” asaridan olingan parcha bilan ishlash.

Nutqning mantiqiyliigi. Fikr tartibi va qurilishini to‘g‘ri ifodalay olish. Mantiqiylikni ta‘minlovchi grammatik vositalar.

Nutqning sofligi. Shevaga xos so‘zlar, varvarizmlar, vulgarizmlar, ishlaymaydigan va kanselyarizmlardan holiligi. Ayrim vaziyatlarda ulardan foydalanishdan ko‘zlangan maqsad.

Mustahkamlash darsi

Nutqning boyligi, uni ta‘minlovchi vositalar: So‘z zahirasi, so‘zlarning turli ma‘nolarini bilish, ma‘nodosh so‘zlar, iboralar va tasviriy ifodalar va qo‘shma gap turlaridan o‘rinli foydalana olishga qaratilgan mashq va topshiriqlar.

Nutqning jo‘yaliligi. Nutq so‘zlashda nutqning o‘rni, mavzusi, tinglovchining yoshi, ijtimoiy maqomi, nutqiy vaziyatni to‘g‘ri anglay olish.

Nutqning ifodaliligi. Ifodalilikni yuzaga chiqaruvchi vositalar: ibora, ko‘chim, kinoya va o‘xshatishlar.

Matn va lug‘atlar ustida ishlash: “Nishonga tekkan nutq” mavzusida og‘zaki suhbat. “Mavzuni so‘zma-so‘z yodlamang” matni ustida ishlash, mavzu yuzasidan fikr bildirish.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

X BO‘LIM. NUTQNING YOZMA SHAKLI: IFODA VA VOSITA

Matnda xatboshilarning o‘rni. Matnni qismlarga bo‘lish. Xatboshining bir qismni ikkinchi qismdan ajratish, navbatdagi qism orqali yangi fikr bayon qilinishini bildirish uchun xizmat qilishi.

Xatboshi bilan ajratilgan va xatboshisiz yozilgan matnlar bilan ishlash. "Mening kasbim va yozma nutqim" mavzusida muhokama olib borish.

Tezis. Tezis qanday shakllantiriladi? Ishni nimadan boshlaymiz? Manbalarni ko‘rish, materiallarni to‘plash.

"Bu nimani anglatadi" nomli umumiy sarlavha ostida istalgan biror fanga oid tezis yozish.

Tezis yozish jarayonida fanga oid bilimlardan tashqari tezis yaratish qonuniyatlari bilan ham tanishish.

Mustahkamlash darsi.

Ilmiy manbalardagi fikrlar, faktlardan matnda foydalanish tartibi. Fikrlarning izchilligi, tushunariligi, gap qurilishining o‘zbek tili qonuniyatlariga xosligi.

Hajm jihatidan katta matni faqat eng muhim qismlarini saqlagan holda qisqartirish.

Kichik hajmli matni kengaytirish:

“Chekib olgan haydovchi qancha yoqilg‘i qolganini ko‘rish uchun benzobak tomon egildi...”

“Marhumning yoshi yigirma uchda edi”.

Drabni izohlashlar asosida, mazmuni saqlangan holda qayta yozish, kengaytirish.

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili

V BO‘LIM.

“Marhumning yoshi yigirma uchda edi”.

XI BO‘LIM. TIL VA TAFAKKUR

Bu qayerda va kim tomonidan aytilgan? Muallifning so‘z qo‘llash mahorati. Tanlangan so‘zning mazmun va ohangga ta‘sirini tahlil qilish. Dramatik va she‘riy parchalardagi so‘zlarning ohang va mazmunga ta‘sirini aniqlash topshiriqlari. Muallif tomonidan yaratilgan topilmalarni (yangi so‘zlar, birikmalar) aniqlash va baholay olishga oid topshiriqlar.

Turli mualliflar tomonidan yozilgan bir xil mavzudagi matnlarni qiyoslay olish. Muallifning matnning muayyan qismlarini (masalan, voqeani boshlash yoki tugatish) yaratish bo‘yicha tanlovi (masalan, komedik, tushkun, fojiali) matnning umumiy tuzilishi va mazmuniga, estetikasiga qanday hissa qo‘shganini tahlil qila olishga oid topshiriqlar.

Kontekstning matnga ta‘siri. Matnning tushunilishidagi kontekstning o‘rni. Turli davrlarda bir xil mavzuda yozilgan matnlarni qiyoslash mashqlari.

“Bunga ishonsa bo‘ladimi?” nomli ijtimoiy tarmoq va xalq orasida tarqalayotgan turli ma‘lumotlarni to‘g‘riligni tekshirish usullari haqida ma‘lumot beruvchi matn ustida ishlash.

“Men qanday tasvirlardim?” mavzusida taqdimot tayyorlash.

Grafik tasvirlar so‘zlaganda... Grafik ma‘lumotlar. Ma‘lumotlarning grafik usulda berilish tartibi. Ma‘lumotni grafik usulda taqdim qilish usullari (diagramma, jadval, grafik organayzer). “Qizil, sariq, yashil hududlar” mavzusidagi audiomatni tinglash va uni grafik shaklda tasvirlab berish. Ma‘lumot yetkazishda grafik tasvirlar hamda jadvallarning ustunlik va kamchilik tomonlari haqida bahs yuritish.

Gapda so‘z tartibi. Gap bo‘laklarining odatiy tartibi, o‘zgargan (inversiyaga uchragan) tartibi. Inversiyaning nutq ifodasida ahamiyati.

“Bobur armoni” she‘ridan olingan parchadagi so‘zlarning tartibi, ularning uslubiy xususiyati haqida suhbatlashish. O‘zaki dialog tuzish orqali so‘zlashuv uslubidagi gap bo‘laklarining tartibi haqida xulosa chiqarish.

Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari. Gapni ifodalashdan maqsadimizni bilamizmi? Darak, so‘roq, buyruq va istak gaplar. Ularning nutqda qo‘llanishi. So‘roq gapni hosil qilish usullari. Buyruq gapning uslubiy xoslanishi.

Matni tinglash, matndagi gaplarni ifoda maqsadiga ko‘ra farqlash. Buyruq gaplarda buyruq ma‘nosini kuchaytira olish, Istak gapni ergashgan qo‘shma gapdan farqlay olish. So‘roq gapni hosil qilayotgan vositalarni izohlash. Nutqda eng ko‘p qanday gapdan foydalanishimiz haqida bahslashish.

Ritorik so‘roq gaplar uslubiyati. Sof so‘roq va ritorik so‘roq gaplar. Ritorik so‘roq gaplarning javob talab qilmasiligi. Yashirin tasdiq ifodalashi, publitsistik uslubda keng qo‘llanishi.

Publitsistik matndan so‘roq gaplarni aniqlash. Ularni sof va ritorik so‘roq ifodalashiga ko‘ra tasniflash, ritorik so‘roq gapning ta‘sirchanligini kuchaytirgan vositalarni aniqlash. Maqola yozish va unda ritorik so‘roq gaplardan o‘rinli foydalanish.

Kiritmalar uslubiyati. Kiritmaning vazifasi. Tuzilishi. Sodda va murakkab kiritma. Subyektiv munosabat, ma‘lumotning to‘ldirilishi yoki aniqlanishi. Qo‘llanish o‘rinlari. Tinish belgilarining ishlatilishi.

Matni o‘qish, matndan olgan xulosasini bayon qilish. Matndagi kiritmalarning fikrga qo‘shgan ma‘nosini izohlash

Mustahkamlash darsi

Nazorat ishi va tahlili.

3. O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash

O‘quv dasturi davomida o‘tkazilgan mavzular bo‘yicha o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalar ichki nazorat bo‘yicha amaldagi tartib asosida baholanadi.

Baholash usullari yozma, og‘zaki, savol-javob, test, amaliy topshiriqlardan iborat bo‘lib, ular o‘quv elementini o‘zlashtirish natijalarini aniqlashga imkon beradi. Nazorat savollari va topshiriqlar qo‘yilgan maqsadga hamohang bo‘lishi lozim.